

Pejzaż, o którym mowa...

Pejzaż, wiodący motyw dwudziestego szóstego numeru „Poznańskich Studiów Slawistycznych”, zawsze będzie kategorią otwartą. Pejzaż literacki, kulturowy i językowy poprzez ukazywanie zmieniającego się otoczenia przekazuje rozmaite, często wielowarstwowe i wielokontekstowe stany i procesy: ukształtowanie terenu, powstające codziennie nowe elementy wielkiej i małej architektury czy zmienne granice miast, regionów i państw. Rekonstruowane przez autorów zamieszczonych prac pejzaże są konstrukcjami wpisanymi w utwory literackie, tworzą je artyści, instytucje czy przypadkowi twórcy, to murale i graffiti, witryny i szyldy pracowni i sklepów, doklejane i zrywane ogłoszenia, plakaty czy wlepki. Kategoria pejzażu odsyła do badań nad przestrzenią, do nowego regionalizmu, geopoetyki, geografii kulturowej, wyobrażonej lub geografii wizualnej, albo – jak przekonuje Elżbieta Rybicka, geografii wizualnych: „Wizualne geografie są sposobami nadawania znaczenia widzianemu światu, dlatego krajobrazy naturalne czy cywilizacyjne często postrzegane są w literackich reprezentacjach jako malarskie pejzaże, sceny, widowiska, spektakle” (Rybicka, 2014, 258). Podkreślić jednak należy kreacyjny i imagologiczny charakter każdego pejzażu/krajobrazu, który jest jedynie reprezentacją (w rozumieniu geografii wyobrażonej). „Geografia wyobrażona to przede wszystkim domena kultury, obejmująca zarówno reprezentacje miejsc, ludzi, krajobrazów i natury, jak i sposoby, dzięki którym te kulturowe reprezentacje odbijają pragnienia, fantazje, przedsady ich autorów, a także sieć relacji władzy i dominacji między tymi obrazami a przedmiotami reprezentacji” (Johnston et al., 2003, 372).

Przestrzeń Morza Czarnego – jak inne regiony, baseny, obszary – wywołuje konkretne skojarzenia, wyobrażenia, mity i wydarzenia wpisane w pamięć jednostkową i zbiorową. W przeciwieństwie np. do Śródziemnomorza, wydaje się, że basen Morza Czarnego jest rzadziej polem badawczego zainteresowania, a przecież stanowi wyjątkowo ciekawą mozaikę. Na współczesny pejzaż regionu wpływały cywilizacje tracka, bizantyńska, rzymska czy osmańska, które pozostawiły tam niezatarte ślady. Basen Morza Czarnego od wieków był i wciąż jest areną ścierania się mocarstw, a także ujawniania rozmaitych nierówności pomiędzy leżącymi nad nim państwami. Przedstawione w niniejszym tomie studia pokazują wpisane w literaturę, język i kulturę tendencje zarówno utrwalające, jak i dekonstruuujące wyobrażenia i przesady na temat regionu. Artykuły prezentują pejzaże kulturowe, literackie oraz językowe związane z tematyką Morza Czarnego.

W bloku poświęconym pejzażom kulturowym zamieszczono pięć prac omawiających pejzaże wyobrażone Ukrainy i Bułgarii oraz drogi, którą mieli przebyć Argonauci od Morza Czarnego do Słowenii. Artykuł *Вафли Артек в русскоязычных текстах культуры* Iriny Ermashovej opisuje fenomen rosyjskich wafli *Artek*, których nazwa nawiązuje do założonego w okresie międzywojennym na Krymie popularnego centrum dzieci i młodzieży. Fenomen kulturowy, którym są wafle, a także sam onim *Artek* (autorka w artykule korzysta z metodologii zaczerpniętej z badań chrematonimicznych) wskazują na silne wpływy marki i wielość skojarzeń z nimi powiązanych np. w literaturze: poezji, powieściach czy innych tekstach kultury. Marlena Gruda w tekście *Ślady obecności Argonautów w imaginarium kultury słoweńskiej* przenosi czytelnika w czasy mitu o Argonautach, i dopatruje się jego obecności w kulturze słoweńskiej. Zwraca uwagę na fakt, że w naddunajskiej wersji mitu Argonauci, powracający znad Morza Czarnego (Kolchidy w dzisiejszej Gruzji), odwiedzili tereny dzisiejszej Słowenii i założyli tam miasto Emona, co jest postrzegane jako jeden z przykładów związków kultury słoweńskiej z tradycją antyczną. Z kolei Jarosław Poliszczuk w artykule *Borysa Chersońskiego dekonstrukcja mitu Odessy* zajmuje się twórczością współczesnego odesskiego poety, eseisty i animatora kultury i rozpracowuje tzw. mit odesski, pokazuje, jak zmieniła się tożsamość mieszkańców tytułowego miasta w XX i początku XXI wieku.

Dwa artykuły poświęcone są bułgarskiej przestrzeni czarnomorskiej. Dzięki Magdalenie Pytlak i jej studium pt. *Wybrzeże Morza Czarnego jako przestrzeń (wyobrazonej?) wolności we współczesnym kinie bułgarskim*, czytelnik może przenieść się na drugą stronę wybrzeża czarnomorskiego. Na podstawie trzech współczesnych bułgarskich filmów badaczka omawia idealizowanie kategorii wolności przez tę bułgarską przestrzeń. Natomiast Kristiyan Yanev, analizujący twórczość autorek spoza bułgarskiego kręgu kulturowego – Sylwii Siedleckiej i Kristen Ghodsee, wskazuje, jak przedstawiany i opisywany jest bułgarski obraz czarnomorski z perspektywy kulturowej i politycznej w okresie komunistycznym oraz postkomunistycznym.

Drugi dział, związany z literaturą, zawiera po trzy opracowania poświęcone tematyce ukraińskiej i bułgarskiej (w tym jeden komparatystyczny bułgarsko-gruziński). O pejzażu Morza Czarnego w pisarstwie, przede wszystkim poetyckim, Jewhena Małaniuka pisze Ołeh Bahan: *Тема Чорного моря в літературних інтрепретаціях Євгена Маланюка*. Nadia Boiko natomiast w pracy „*A View of Ineffable Charm... The Black Sea in the Ukrainian Prose of the Late 19th Century*” analizuje opowiadania Ołeksandra Konyskiego, Łesi Ukrainki i Mychajła Kociubynskiego, skupiając się na recepcji morza oraz wątkach autobiograficznych związanych z morzem. Feliks Szejnuk zajmuje się powieścią z 1928 roku: *Поетика простору у романі Юрія Яновського „Майстер корабля”*. Przy zastosowaniu metod hermeneutycznej i porównawczo-typologicznej dochodzi do wniosku, że dominująca (nad czasem) w dziele przestrzeń powstaje poprzez syntezę toposu morza i stepu.

W pracach poświęconych literaturze bułgarskiej szczególne miejsce zajmuje nadmorskie miasto Burgas. Dorota Gołek-Sepetliewa w artykule *Czarnomorskie wizje w liryce Christa Fotewa* skupiła się na poecie, którego rodzina przeprowadziła się do tego miasta ze Stambułu. Autorka zauważa, że „Pejzaż kulturowy kreślony przez Fotewa zawiera wyraźne ślady identyfikacji historyczno-cywilizacyjnej. Wyraźnym impulsem pozostaje tradycja śródziemnomorska w odnalezionych śladach spuścizny greckiej”. Twórczość Fotewa dokumentuje paralele między europejską spuścizną antycznych tradycji śródziemnomorskich a pozostałościami greko-rzymskimi na terenach przyległych do basenu Morza Czarnego. Podróżopisarstwo bułgarskiego wieszczka, Iwana Wazowa,

zajmuje uwagę Kamena Rikeva w artykule *Черно море е зелено: Какво вижда Иван Вазов отвъд очертаванията на Варна и Бургас?* Utwory Wazowa, opublikowane w latach 1891 oraz 1921, stawiają go wśród „jednych z pierwszych pisarzy bułgarskich, którzy postrzegali rolę turystyki jako gwarancję dobrobytu; pisarz przypisuje etnicznym Bułgarom życzeniową rolę cywilizujących kolonistów” (tłum. – P.B.). Jordan Lyucanov w tekście *Bulgarian and Georgian fictional geographies and coastscapes as bridges for a comparative Black Sea* kreśli obraz pejzażu morskiego na podstawie bułgarskich i gruzińskich dzieł literackich autorstwa Pencza Sławejkowa i Aki Morčiladzego. Autor zauważa kształtowanie się w nich regionalnych, geograficznych, wyobrażeń związanych z lądem, morzem i wybrzeżem. Ukazuje różne elementy „budowania” geografii w tzw. literackiej historii alternatywnej.

Trzecia część „czarnomorskiego” numeru „Poznańskich Studiów Sławistycznych” oscyluje wokół szeroko pojmowanego pejzażu językowego (ang. *linguistic landscape*), zamieszczone w niej artykuły dotyczą nie tylko krajobrazu rozumianego jako konkretna przestrzeń, w której znaki językowe zostają poddane rozważaniom naukowym, ale też pejzażu metaforycznego, ukazując spojrzenie językoznawcy na język, przyrodę, rzeczy czy emocje poprzez konkretne „obrazy”, a także czynniki składające się na dane zjawisko. W dziale tym dominują teksty onomastyczne, skoncentrowane w większości na chrematonimii, która stała się w ostatnich latach najbardziej dynamiczną grupą nazw własnych, poddawanych, często interdyscyplinarnym, badaniom. Artykuł Jolanty Goli dotyczy transonimizacji hydronimów języka bułgarskiego odnoszących się do onimu *Morze Czarne*. Autorka zaproponowała typologię *transonimów* oraz wytłumaczyła ich motywację nazwotwórcze. Okazuje się, że język bułgarski chętnie przekształca nazwy własne w inne kategorie onimiczne i używa ich np. w przestrzeni publicznej w formie firmonimów widniejących na szyldach. Gola przygląda się także wszystkim elementom graficznym nośników nazw własnych. Tego typu spojrzenie na onimy pokazuje nowy kierunek badań, które nie izolują nazw, a szeregują je w rozmaitych kontekstach, jak np. kontekst projektowy (Borowiak, 2021). Artykuł Piotra Tomasika, dotyczy nazw pociągów z komponentem *Morze Czarne*. Porejonimy (pięćdziesiąt pięć jednostek), zebrane i omówione przez autora artykułu, odnoszą się do

Morza Czarnego w kilku wybranych krajach (Bułgaria, Gruzja, Rosja, Turcja, Ukraina). Autor w wyborze materiału przyjął także perspektywę historyczną (ZSRR). Przedstawił onomastyczną i kulturową analizę zebranych nazw połączeń pasażerskich, ukazał je w czytelnym aneksie z podziałem na poszczególne kraje oraz wskazał możliwości dalszych badań chrematonimicznych w zakresie nazw pociągów, uwzględniając m.in. badania porównawcze. Z kolei Samuela Tomasik w artykule *Obraz Morza Czarnego w krymskich chrematonimach marketingowych. Wstęp do badań* analizuje, w jaki sposób twórcy firmonimów na Krymie odzwierciedlają w nich Morze Czarne i całą przestrzeń nadmorską. Badaczka zwraca też uwagę na tendencje w nadawaniu nazw lokalom handlowo-usługowym, wyróżniając spośród nich przestrzenie tradycyjne i współczesne. Konkluzje sugerują, że mieszkańcy Półwyspu Krymskiego doceniają swoją przeszłość i tradycję, ale także mają świadomość i potrzebę zmian w zakresie usług, towarów i ich nazewnictwa.

O wyobrażeniach na temat Morza Czarnego w świadomości Bułgarów pisze Petar Sotirov w artykule *Какво е Черно море за българите? Оnum за когнитивна дефиниция*. Stosując kognitywistyczne metody poznawcze: kulturowe, pragmatyczne czy emocjonalne poszukuje odpowiedzi na pytanie zawarte w tytule, udowadniając, że Morze Czarne jako idea funkcjonuje w świadomości mieszkańców Bułgarii i jest wartością dodaną, oraz dobrem powszechnym, a jego „obraz”, na płaszczyźnie leksykalnej (zarówno potocznej, literackiej, jak i medialnej czy artystycznej) jest tego doskonałym przykładem. Inaczej jest w polszczyźnie, co ukazuje artykuł *Obraz Morza Czarnego w polszczyźnie ogólnej i w polskim dyskursie parlamentarnym. Analiza korpusowo-leksykograficzna* autorstwa Michała Szczyszka, w którym badacz przedstawia wyniki analiz korpusowych i leksykograficznych bigramu *morze czarne*. Interesujące dociekania odsyłają czytelnika do wniosków, które sytuują pojęcie *morze czarne* „na peryferiach polskiego językowego obrazu świata”. Inny rodzaj badań proponuje Wojciech Hofmański w pracy *Technika siedmiu sit wobec granicy zasięgu grafii łacińskiej. Analiza interkomprehensyjna na materiale ukraińsko-polskim*. Jest to nowatorskie podejście do kwestii współistnienia i współkomunikowania się blisko spokrewnionych języków obcych, w tym przypadku języków słowiańskich. Autor za pomocą tzw. „analizy siedmiu sit” próbuje ukazać parę języków słowiańskich charakteryzujących się różnicą

w przynależności do podrodziny językowej oraz rodzaju stosowanego pisma (np. alfabet łaciński vs. cyrylica), w ten sposób udowadniających funkcjonalność tej metody.

Artykuły zawarte w dziale *Poza tematem* także mieszczą się w obszarach związanych z wyobrażeniami przestrzennymi czy geograficznymi, ale również ekoteologicznymi czy filmowymi. Trzy z nich dotyczą obszaru postjugosłowiańskiego. Tomislav Bogdan w obszernym opracowaniu pt. *Middle Ages or Renaissance? Rapacka on Marulić* po raz kolejny mówi o znaczeniu prac polskiej slawistyki dla rozwoju badań kroatystycznych. Tym razem koncentruje się na jej opiniach dotyczących Marka Marulicia, porównuje obraz średniowiecznego twórcy w badaniach chorwackich z rezultatami badań Rapackiej. Stawia pytanie o umiejscowienie Marulicia w periodyzacji literatury i podkreśla, że w pracach Joanny Rapackiej, jawi się on jako pierwszy (i jedyny) wielki autor średniowiecznej literatury chorwackiej. Dominika Kaniecka w artykule *Podróże po Bośni Ivana Lovrenovicia* opisuje interakcje przestrzeni i literatury na przykładzie tekstów współczesnego sarajewskiego pisarza i intelektualisty. Autorka opracowała w pewnym sensie „mapę geopeoetyczną”, która prowadzi czytelnika po fragmentach układu przestrzennego pamięci autobiograficznej podróżnika, emocji towarzyszących doświadczaniu przestrzeni, a także napięcia pomiędzy historią, pamięcią (indywidualną i zbiorową) a pisarstwem. Artykuł Urszuli Putyńskiej pt. *Od satyry do naturalizmu – krótkometrażowa filmografia Ante Babai* jest poświęcony krótkometrażowym filmom chorwackiego reżysera Ante Babai. Jak autorka sugeruje w tytule, twórczość Babai można przedstawić w postaci przejścia od satyrycznej do naturalistycznej formy przedstawienia, a „ambicja kreowania złożonej struktury semantycznej utworów znajduje swoje odzwierciedlenie w oryginalnym łączeniu pochodzących z różnych porządków inspiracji i twórczym przystosowywaniu do potrzeb filmu materii literackiej, muzycznej czy malarskiej”.

Edukacyjna rola ekoteologii i zooteologii Tatiany Goriczewej jest artykułem Krzyszofa Małka i mieści się w kręgu *animal studies*. Autor przyjrzał się możliwości kształtowania postaw prozwierzęcych i proekologicznych wśród chrześcijan poprzez twórczość zooteologiczną i ekoteologiczną Tatiany Goriczewej, rosyjskiej filozofki i teolożki. Na podstawie twórczości Goriczewej i wywiadów z nią, Małek zauważa m.in., że

przemodelowanie własnych postaw na przyjazne dla ekologii i bardziej prozwojące nie wymagają zmiany wiary ani zaprzestania jej praktykowania czy porzucenia części tradycji. Ostatnim tekstem, poza tematem wiodącym, jest opracowanie Karela Střelca pt. *The Archetypal Character of Eve: A Comparative Overview of Modern Czech, French and Canadian Literatures*. Badacz przeprowadza analizę porównawczą wybranych postaci noszących imię Ewa we współczesnej literaturze francuskiej, kanadyjskiej i czeskiej. W opracowaniu skupia się na wariantach, przesunięciach i podobieństwach, które w różnym stopniu odnoszą się do pierwszej kobiety biblijnej.

W numerze dwudziestym szóstym „Poznańskich Studiów Slawistycznych” znajdują się także cztery artykuły recenzyjne, w których autorzy przyglądają się nowym monografiom slawistycznym. Dwóm polskim, jednej serbskiej oraz jednej bułgarskiej. Tomasz Ewertowski w tekście pt. *Uśmiech komparatystki* przedstawia recenzję książki Jeleny Marićević Balać *Ка осмеху Европе. Савремено српско, пољско и чешко песничтво у компаративном кључу*, wydanej w Nowym Sadzie w 2023 roku. Książka jest zbiorem zwięzłych studiów porównawczych (na podstawie serbskiej, polskiej i czeskiej poezji), podzielonych na cztery odrębne sekcje, z których każda skupia się wokół jednego zagadnienia (kultura, przyroda i kultura, ekopoetyka, awangarda). Artykuł recenzyjny Izabeli Lis-Wielgosz pt. *„Na fali zmian...” Barokowe wpływy i serbska literatura XVIII wieku* omawia i recenzuje książkę Justyny Romanowskiej zatytułowaną *Polsko-ukraińsko-rosyjskie konteksty poezji metafizycznej serbskiego baroku*, opublikowaną w Krakowie w 2022 roku. Autorka artykułu zauważa m.in., że publikacja Romanowskiej wpisuje się w dyskusję na temat procesu rozwojowego literatury serbskiej, a także długą dyskusję dotyczącą istnienia epoki baroku w literaturze serbskiej. Mariola Walczak-Mikołajczakowa wzięła na warsztat bliski sobie temat naukowy, mianowicie bułgarskich katolików w Banacie i opracowanie Magdaleny Abadźiewej pt. *Книжнината на българите католици от XIX век и банатската книжнина*, wydane w Sofii w 2024 roku. Autorka artykułu skrupulatnie opisuje zawartość książki, zwracając równocześnie uwagę na istotne jej fragmenty i wnioski. Mariola Walczak-Mikołajczakowa zwróciła uwagę m.in. na to, że wskazane przez Abadźiewą wspólne cechy piśmiennictwa katolickiego w Bułgarii i w Banacie są ważnym elementem

również z tego względu, że „przynoszą syntezę i podsumowanie wszelkich dotychczasowych ustaleń na ten temat”. Ostatnim tekstem w bieżącym numerze jest artykuł recenzyjny Marty Wrześniewskiej-Pietrzak pt. *Covidowy język jako syndrom postcovidowy – reaktywność użytkowników języka na rzeczywistość pandemii SARS-CoV-2*. Językoznawczynie poświęciła uwagę książce dwuautorskiej, Natalii Długosz i Andreany Eftimowej, pt. *Syndrom postcovidowy w języku. Polsko-bułgarskie studium przypadku. Raport z badań eksperymentalnych*, wydanej w Poznaniu w 2023 roku. Wrześniewska-Pietrzak w recenzji wskazała m.in. na różnice w badaniach prowadzonych przez autorki monografii na tle publikacji ukazujących medialne reprezentacje koronawirusa i pandemii SARS-CoV-2, a także prac badawczych prezentujących wpływ pandemii na język polski.

Opublikowane prace skłaniają do refleksji nad przeszłością, współczesnością i przyszłością odzwierciedloną w kulturze, literaturze i językach związanych z basenem Morza Czarnego, ale także innymi obszarami Polski, Europy czy świata. Wyłania się z nich obraz regionu, który od tysięcy lat zaskakuje różnorodnością geograficzną, kulturowo-etniczną i językową. Co więcej, Czarnomorze, choć czasem zapomniane, jawi się jako równie istotny dla kultury europejskiej obszar, co – częściej obecne w naszej świadomości, literaturze i kulturze – Śródziemnomorze. Podjęty temat rozumiemy jako rodzaj wprowadzenia lub zachęty do rozwijania badań związanych z basenem Morza Czarnego w szeroko pojętych meandrach humanistyki.

Patryk Borowiak

Bibliografia

- Borowiak, P. (2021). *Polskie i bułgarskie firmonimy w perspektywie komunikacyjno-wizualnej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Johnston, R.J., Gregory, D., Pratt, G., Watts, M., Whatmore, S. (red.) (2003). *The Dictionary of Human Geography*. Malden: Wiley-Blackwell.
- Rybicka, E. (2014). *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*. Kraków: Universitas.